

Praca na Konkurs Towarzystwa Ekonomistów Polski: Młody Ekonomista IV

Polska Transformacja 1989-2014: Sukces czy Porażka?

Abstrakt Pracy

W 1989 r. polskie oraz ukraińskie PKB per capita wynosiły ok. 25% PKB per capita USA, podczas gdy Węgry miały PKB per capita na poziomie 37% USA. Obecnie Polska i Węgry są mniej więcej tak samo bogate – ich PKB per capita w stosunku do USA wynosi ok. 43%. Oznacza to, że Polska w ciągu ostatnich 25 lat rozwijała się dwa razy szybciej od Węgier. W tym samym czasie, Ukraina spadła do 14% PKB per capita USA, *de facto* podwajając swój dystans do Zachodu. Pomimo tak znaczącego skoku gospodarczego w Polsce, transformacja nie jest jednak zakończona, a Polska nie jest jeszcze bogatym krajem zachodu (PKB per capita w stosunku do PKB per capita UE to 64%). W wyniku przerwania deregulacji oraz prywatyzacji, Polska spowolniła tempo doganiania Zachodniego świata. Praca konkursowa została podzielona na cztery części. W I części dokonano przeglądu literatury dot. badanego zagadnienia oraz zaprezentowano model analityczny pracy. W części II dokonano oceny transformacji na poziomie ogólnym za pomocą analizy porównawczej. W części III dokonano oceny szczegółowej, to znaczy oceniono przebieg i skutki „świętej trójcy” transformacji: stabilizacji, liberalizacji oraz prywatyzacji. W części IV dokonano podsumowania pracy.

Kamil Pruchnik

Email: kamilpruchnik@gmail.com Telefon: +48 691 044 408, Adres: ul. Polna 15 B, Mysiadło, 05-500

Student II roku studiów magisterskich, Kierunek: Ekonomia, Uczelnia: Szkoła Główna Handlowa w Warszawie,
Adres Uczelni: Al. Niepodległości 162

I część - Przegląd literatury oraz model analityczny pracy.

Gospodarka centralnie planowana, w idei będąca receptą na dobrobyt, równość i sprawiedliwość, w praktyce okazała się systemem niedoborów, marnotrawstwa, nędzy i tragedii ludzkiej¹. Rzeczywistość gospodarcza była przeżarta przez korupcję i promowanie bardzo ograniczonego grona elity wraz z silną koncentracją władzy politycznej. Istnieje bogata literatura, która trafnie punktuje niesprawności systemu scentralizowanego oraz jego niezdolność do zaspokojenia aspiracji cywilizacyjnych i konsumpcyjnych obywateli (m.in.: Kornai 1985, Hayek 1948a 1948b, Schumpeter 1942)². Do „trzech grzechów głównych” gospodarki planowanej, które w sposób istotny ograniczały rozwój gospodarczy, zaliczyć można: i) ograniczenie własności prywatnej, ii) brak konkurencji oraz iii) zamknięcie gospodarki (Ramka 1).

TRZY GRZECHY GOSPODARKI CENTRALNIE PLANOWANEJ (Ramka 1).

Grzech Pierwszy: Ograniczenie własności prywatnej

Według badań Banku Światowego (m.in.: Estrin et al. 2000), to właśnie poszanowanie własności prywatnej, powrót do zasad wolnego rynku oraz ograniczenie do minimum interwencji państwa w gospodarkę skutkuje podniesieniem efektywności gospodarki oraz wzrostem dobrobytu. O tym, że prywatna wartość zapewnia lepsze wyniki niż publiczna pisali wcześniej m.in.: Alessi 1980 oraz Easterly & Fisher 1994.

Ponadto, analizy Międzynarodowego Funduszu Walutowego (m.in.: Bameett 2000) wskazują, że prywatyzacja oraz ochrona własności prywatnej

powodują wzrost bogactwa narodowego. Kolejne badania Banku Światowego sugerują, że kraje, w których własność publiczna wzrasta, decydują się na krok wstecz, którego skutkiem jest spadek tempa wzrostu gospodarczego (Gylfason et al. 2001).

Grzech Drugi: Brak konkurencji

System gospodarki centralnie planowanej był skazany na porażkę, gdyż ograniczał konkurencję. Tymczasem, konkurencja to nie tylko mniejsze ceny i więcej produktów na półkach ale i wzrost dobrobytu. W wielu opracowaniach naukowych (m.in.: Balcerowicz 2008, Blundell et al. 1995, Geroski 1990, Nickell 1996, Porter 1990 2008 oraz Wolf et al. 2010) konkurencja jest

uznawana za jedyny "niekończący" się motor wzrostu, gdyż to z niej wywodzi się wzrost efektywności i innowacyjności (zarówno produktowej jak i operacyjnej). O tym, że monopolizacja produkcji prowadzi do zniechęcania do inwestycji w innowacje napisał dużo wcześniej m.in. Simon 1979.

Grzech Trzeci: Zamknięcie gospodarki

Dodatkowym ograniczeniem wzrost dobrobytu w gospodarce centralnie planowanej, było jej zamknięcie. Badania empiryczne wskazują, że otwartość gospodarki i liberalizacja handlu ma niepodważalne przełożenie na wyższy wzrost gospodarczy (m.in.: Sachs & Warner 1995) i stymuluje konkurencję.

Sam temat transformacji polskiej gospodarki doczekał się już wielu analiz i opracowań. Próbę podsumowania polskiej przemiany ustrojowej podjęło wielu ekonomistów polskich (m.in.: Balcerowicz 1993 1995 1997 2002 2008 2012, Belka oraz Trzeciakowski 1997, Chołaj 1998, Czyżewski et al. 1996, Gorynia 2007, Kamiński et al. 1993, Kołodko 2007, Kowalski 2009, Mączyńska 2007, Miszewski 2006, Orłowski 2001, Winiecki et al. 2000, 20001 oraz Winiecki 1991, 2012)³. Temat transformacji oraz transformacji polskiej był również tematem badań wielu zagranicznych naukowców (m.in.: Aslund 1993 2007, Blanchard & Aghion 1994, Blanchard 1994 1997, Dombi 2013, Esterly & Fisher 1994, Lehmann 2013, Mario & Skreb 2001, Mervar 2002, Pinto & Belka 1993, Roland 1999 2001 2002, Sachs & Lipton 1990, Sachs 1993, Synder 2003)⁴.

Model analityczny pracy konkursowej jest dwupoziomowy. Na poziomie ogólnym, dokonana zostanie analiza porównawczo - statystyczna a ocenione zostaną zagregowane wyniki gospodarcze gospodarki

¹ Podstawowa wiedza historyczno-gospodarcza pokazuje, że największe załamania gospodarki i tragedie ludzkie występują w systemach, gdzie dominuje gospodarka centralnie planowana a władza polityczna jest nieograniczona lub słabo ograniczona. Wystarczy przypomnieć sobie, jakie były skutki polityk gospodarczych i potężnej politycznej siły Mao, Stalina czy Kim Ir Sena.

² O wadach gospodarki centralnie planowanej pisali dość wcześnie również ekonomiści w Polsce, m.in.: Balicki 1979, oraz Matysiak 1984.

³ O ile wśród polskich ekonomistów, panuje generalny konsensus, iż gospodarka Polski potrzebowała reform i dokonała wielkiego skoku cywilizacyjnego w wyniku transformacji, nie ma zgody co do m.in.: i) konieczności uruchomienia tzw. terapii szokowej zamiast ewolucyjnej lub stopniowej transformacji, ii) wielkości poniesionych kosztów społecznych (wysokie bezrobocie) transformacji, iii) skali odniesionego sukcesu (m.in.: Kołodko twierdzi, że Polska mogła mieć dużo wyższy wzrost gospodarczy w badanym okresie).

⁴ Wśród badaczy dominuje pogląd, że transformacja w Polsce, choć z potknięciami, była bardzo udana. Do atutów polskiego modelu zaliczają m.in.: wybór terapii szokowej zamiast stopniowej wprowadzania reform, restrykcyjną politykę monetarną & fiskalną, konsekwentną politykę gospodarczą.

polskiej oraz innych krajów. W celu zobiektywizowania oceny, w pracy zastosowana zostanie analiza porównawcza - polskie doświadczenie zostanie opisane na tle innych krajów Europy Środkowo - Wschodniej. Na poziomie szczegółowym, proces transformacji w Polsce zostanie poddany analizie jakościowej z wykorzystaniem modelu oceny zaproponowanego przez Winieckiego (2012) w podziale na tzn. "świętą trójcę" transformacji: stabilizację, liberalizację⁵ oraz prywatyzację⁶.

II część - Analiza ogólna polskiej transformacji.

W pracy konkursowej wybrano sześć krajów do analizy porównawczej - każdy z nich charakteryzuje inny model transformacji (Tabela 1). Węgry były lepiej przygotowane do przeprowadzenia reform w "punkcie startu" i w przeciwieństwie do Polski wdrożyły strategię stopniowych reform (Kowalski 2009, Winiecki 2012). Czechosłowacja jest przykładem kraju, który miał znacznie wyższy poziom rozwoju i wprowadził reformy rok po Polsce (miała również lepszą sytuację makroekonomiczną - zob. Kowalski 2009)⁷. Litwa jest reprezentantką krajów nadbałtyckich, które uruchomiły reformy później od Polski ale dłużej utrzymały restrykcyjną politykę fiskalną oraz monetarną. Ukraina, która w roku wyjściowym była równie zamożna co Polska, reprezentuje kraje byłego bloku komunistycznego, które "utknęły" w połowie drogi. Przypadek krajów nadbałtyckich oraz Ukrainy jest również ciekawy, ponieważ są to kraje, które później uruchomiły procesy transformacji (pozwoli to ocenić, czy te gospodarki wykorzystały rentę opóźnienia) i które przechodziły potrójną a nie podwójną transformację⁸. Ostatnim krajem w analizie jest Białoruś, która reprezentuje "outsiderów" transformacyjnych (np. Turkmenistan czy Uzbekistan).

Tabela 1. Charakterystyka warunków ekonomicznych "na starcie" transformacji.

	Polska (89)	Węgry (90)	Czechy (89)	Słowacja (89)	Litwa (92)	Ukraina* (92)	Białoruś* (92)
Stopa Inflacji (rocznie)	251,1	17	1,4	2,3	8,4	4,2	b.d
Dług Publiczny (% PKB)	49,3	65,8	11,4	10,3	b.d.	b.d.	b.d.
PKB per capita PSN	8038	12399	16211	12536	12537	8063	b.d
PKB per capita /USA	25%	37%	51%	32%	39%	24%	20%
PKB per capita /UE	41%	61%	85%	53%	64%	40%	32%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Bank Światowy (2013), Kowalski (2009) oraz Maddison (2012). *Dane wykorzystywane w całej pracy konkursowej dla Ukrainy i dla Białorusi budzą znaczące wątpliwości co do ich rzetelności dlatego należy traktować je z dużą rezerwą.

Na początku transformacji Węgry były dużo bogatsze od Polski i miały lepsze podstawy do przeprowadzenia zmian systemowych - pierwsze reformy były tam uruchamiane już od lat 70. XX w. (Kowalski 2009, Winiecki 2012). Mimo to, kraj wystartował z reformami dopiero w 1990 r. Ponadto, Węgry - w przeciwieństwie do Polski - nie miały silnego i zdeterminowanego zaplecza politycznego, które "udźwignęłoby" ciężar polityczny i społeczny reform. Rządzący byli nastawieni defensywnie i próbowali zredukować koszty społeczne transformacji. W tym celu podnieśli wydatki publiczne do poziomu 70% PKB już w 1994 r. i nie wprowadzili restrykcyjnej polityki monetarnej co skutkowało inflacją na poziomie

⁵ W swojej pracy jako liberalizację rozumiem nie tylko liberalizację handlu, ale również szeroko rozumianą deregulację gospodarki.

⁶ Pełna analiza zmian ustrojowych nie powinna jednak ograniczać się tylko do analizy zmian w strefie gospodarczej, ale również zmian w systemie politycznym. Ograniczone ramy tego artykułu wymagały jednak skoncentrowania uwagi na wybranych gospodarczych aspektach transformacji.

⁷ Jest to również ciekawy przypadek, ponieważ Czechosłowacja przestała istnieć 1993 r. a na jej miejsce powstały Republika Czeska oraz Republika Słowacka.

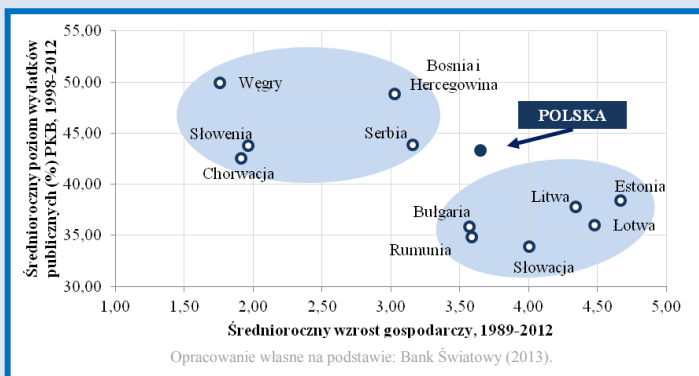
⁸ Jak wskazuje Winiecki (2012) Słowacja po rozpadzie padła ofiarą populistycznej polityki gospodarczej znacząco zwolniła proces transformacji.

⁸ Poza zmianą systemu politycznego i ekonomicznego, musiały stawić czoła kosztownym procesom separacji od ZSRR - zob. Winiecki 2012.

20-30% rocznie w latach 90. XX w. W efekcie recesja na Węgrzech trwała trzy lata a tempo wzrostu w całym okresie transformacji znacząco odbiegało od polskiego (Winiecki 2012). Czechosłowacja rozpoczęła transformację tak samo jak Polska w 1989 r. jednak koncepcja programowa okazała się błędna. Program zakładał najpierw zmiany instytucjonalne a potem stabilizację i liberalizację⁹. Doprowadziło to do pogarszającej się sytuacji w kraju, w wyniku której zmieniono władzę a osobą odpowiedzialną za reformowanie kraju został Vaclav Klaus, będący zwolennikiem szybkiej transformacji. Uruchomił on podobny do Polskiego model zmian, dzięki czemu recesja w kraju trwała tylko trzy lata. Wspomniane kraje były liderami transformacji aż do początku XXI. w, kiedy to dogoniły je kraje nadbałtyckie, reprezentowane w pracy konkursowej przez Litwę, której władze zdecydowały się na uruchomienie silnego planu stabilizacji oraz zmian systemowych. Jednak to właśnie Litwa zanotowała jeden z największych spadków PKB¹⁰. Na początku lat 2000. Litwa uruchomiła jednak drugą generację reform (Ramka 2), których celem było zwiększenie konkurencyjności kraju poprzez: i) restrykcyjną politykę fiskalną oraz monetarną, ii) obniżaniu podatków. W efekcie Litwa, szybko nadrobiła zaległości w drugiej dekadzie transformacji - kiedy wcześniejsi liderzy byli już "zmęczeni" reformami a polityki gospodarcze coraz bardziej populistyczne¹¹.

POZIOM WYDATKÓW PUBLICZNYCH A SUKCES TRANSFORMACJI (Ramka 2).

Istnieje bogata literatura dot. wpływu wzrostu wydatków publicznych na wzrost gospodarczy (m.in.: Ahmed 1986, Alesina & Rodrik 1994, Alshahrani & Alsadiq 2012, Devereus & Love 1995, Tanzi & Zee 1997). Szczególnie interesujące są badania przeprowadzone przez Djankova & Murrela z 2002 r., które sugerują, iż to właśnie restrykcyjna polityka fiskalna miała bardzo pozytywny wpływ na gospodarki przechodzące transformacje (w szczególności na efektywność przedsiębiorstw). Na potrzeby tej pracy, powtórzono część ich badania. Przeprowadzono prostą regresję w celu zbadania zależności, między średnim poziomem wydatków publicznych (jako % PKB) w latach 1989-2012 a średnim rocznym wzrostem PKB w latach 1989-2012. Wykres sugeruje, iż istnieje silna relacja między wysokością wydatków publicznych a tempem wzrostu gospodarczego. Wyróżnić można dwie grupy krajów: i) które utrzymały

względnie restrykcyjny poziom wydatków i zanotowały szybszy wzrost oraz ii), które nie utrzymały dyscypliny fiskalnej i przypłaciły to wolniejszym tempem wzrostu. Polska znajduje się gdzieś pomiędzy tymi grupami. Z jednej strony, z zadowoleniem można odnotować fakt, iż polska gospodarka nie padła ofiarą tak populistycznych polityk gospodarczych jak Węgry, które zapłaciły za to dużo mniejszym tempem wzrostu. Z drugiej strony, patrząc na wyniki np. krajów nadbałtyckich, można tylko zastanawiać się, o ile bylibyśmy dzisiaj bogatszym krajem, gdyby Polska utrzymała jednak bardziej restrykcyjną politykę fiskalną.

Na Ukrainie reformy uruchomiono w 1992 r. Były one jednak połowiczne a władzy brakowało determinacji. Dlatego już w 1994 r. dokonano zmiany polityki gospodarczej a w 1996 r. zmieniono reformę walutową. Wszystkie te zmiany, były nieskuteczne a kierunek reform był niekonsekwentny. Kraj poniósł porażkę transformacyjną w wyniku wewnętrznych podziałów i nieumiejętności zjednoczenia się sił politycznych w celu konsekwentnego realizowanego kierunku zmian (Olechnowicz 2014, Kowalski 2009, Barisitz 1999). Po 25 latach, Ukraina niemal podwoiła swój dystans do EU oraz USA. Z kolei Białoruś zastosowała powolne i cząstkowe reformy i nie udało jej się ustabilizować gospodarki. W latach 1992-1994 skumulowany spadek PKB na Białorusi wyniósł 26,2%, spadek płac realnych 43,4%, a hiperinflacja, która wyniosła w grudniu 1991 r. po rozpadzie ZSRR z roku na rok nasilała się – z 970% rocznie w 1992 r. do

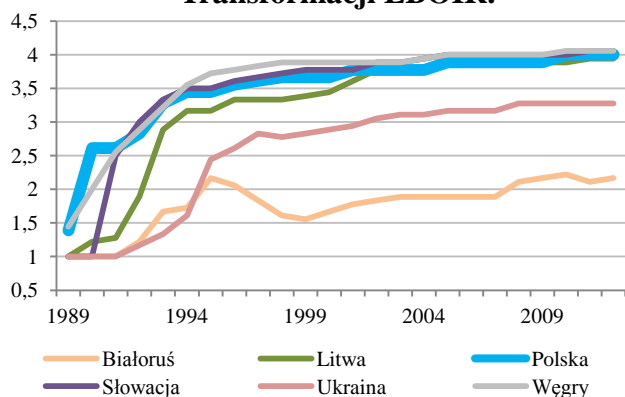
⁹ Według Winieckiego (2012) błąd Czechosłowacji polegał na tym, że tworzenie rynkowych instytucji w środowisku nierynkowym okazało się niezwykle trudne. Poza tym nie można dokonać prywatyzacji bez realnych cen.

¹⁰ Wynika to z faktu, iż kraje nadbałtyckie przechodziły potrójną a nie podwójną transformację.

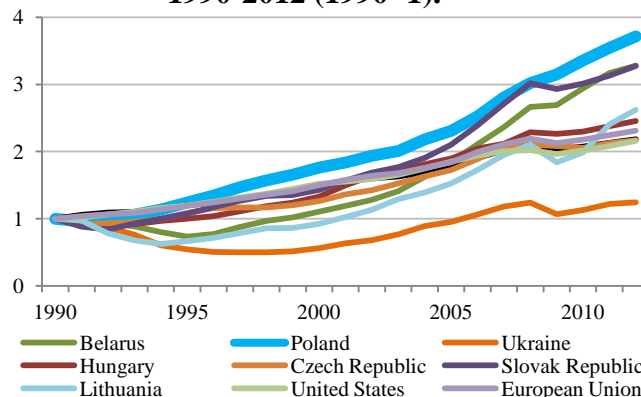
¹¹ To właśnie od początku XXI w. rozpoczyna się regres w reformach w większości krajów - zazwyczaj polegający na zwiększeniu wydatków publicznych (w tym głównie socjalnych), zwolnienie tempa zarówno deregulacji i prywatyzacji.

ponad 2200% w 1994 r. (Olechnowicz 2010, Złotnikow & Złotnikowa 1996)¹². Kluczową rolę w kształtowaniu systemu gospodarczego Białorusi miały konsekwencje zmian w systemie politycznym i istniejące w kraju społeczne przyzwolenie na utrzymanie się przy władzy starej elity politycznej po 1991 r., a od 1994 r. na stanowienie systemu autokratycznego Aleksandra Łukaszenki. W latach 1995-1996 rozpoczął się regres transformacyjny związany z wzmocnieniem roli państwa w gospodarce¹³. Badania potwierdzają, że w krajach, w których w I fazie przemian przy władzy pozostali przedstawiciele dawnego porządku, realizowano nieskuteczne programy gospodarcze (Czubrik 2004, Daniejko et al. 2003, Olechnowicz 2010, Synder 2003).

Wykres 1. Zmiana Indeksu Transformacji EBOIR.

Wykres 2. Wzrost Gospodarczy 1990-2012 (1990=1).

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Bank Światowy (2013), Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju (2013).

Jak wynika z ilustracji przebiegu transformacji, przedstawionej na Wykresie 1,2. oraz Tabeli 2., Polska miała najszybsze tempo wzrostu w latach 1990-2012 oraz jako pierwsza przekroczyła poziom PKB sprzed transformacji, czyli z 1989 r. i najwięcej "nadrobiła". Fakt, że Polska terapia szokowa była skuteczna w rekonstruowaniu ustroju gospodarczego, potwierdza również zmiana indeksu transformacji EBOIR¹⁴.

SPOŁECZNE KOSZTY TRANSFORMACJI: BEZROBOCIE I NIERÓWNOŚCI (Ramka 3).

Mimo tak wielkiego sukcesu (mierzonego PKB) transformacja polskiej gospodarki, jest krytykowana przez część ekonomistów (m.in.: Kołodko 2007), za to, że doprowadzono do wzrostu nierówności społecznych oraz nadmiernego bezrobocia. Sugerują, że gdyby Polska uruchomiła transformację metoda stopniową lub zwiększyła "ochronę socjalną", koszty społeczne byłyby mniejsze. Było by to jednak związane ze wzrostem wydatków publicznych. To zaś spowodowałoby spadek tempa wzrostu gospodarczego

Wzrost nierówności.

Temat wzrostu nierówności związany z transformacją był szczegółowo przebadany przez Aristei oraz Perugini (2012), którzy podkreślają, że wzrost nierówności był zjawiskiem powszechnym dla wszystkich krajów, które przechodziły transformację. Podkreślają, że Polska dokonała dużego skoku poziomu nierówności w latach 1989-

2008, ale wynikał on z procesów dostosowywania całej struktury gospodarki do modelu gospodarki rynkowej. Wyższy poziom nierówności (30-40%) ma swoją "dobrą" i "złą" stronę (Hassler et al. 2007). "Dobrą" jest tzw. efekt bodźca - im większy poziom nierówności, tym ludzie ciężiej i efektywniej pracują aby zwiększyć swój poziom bogactwa. "Złą" jest tzw. efekt dystansu, który polega na tym, że nierówności rodzą nierówności (dzieci ludzi biednych muszą pracować ciężiej aby odnieść sukces). Dlatego, wzrost nierówności nie jest sam w sobie "zły". Negatywny, byłby jego nadmierny wzrost. Tymczasem, wskaźnik Gini'ego wzrósł w Polsce z 21% w 1989 do 31% w 2008 - czyli do średniego poziomu krajów OECD.

Wzrost bezrobocia.

Wzrost bezrobocia był również naturalną reakcją gospodarki, która przestawiała się na gospodarkę wolnorynkową. Ta zmiana stała się dużym

wyzwaniem dla ludzi o niskich kwalifikacjach i osób starszych. Uderzył on we wszystkie kraje postkomunistyczne - ale poziom bezrobocia w Polsce wzrósł do 20% w 2002 roku.

Lehmann (2013) wskazuje, że wzrost nie wynikał z samej transformacji gospodarki ani z powodu zbyt słabych społecznych programów, które by minimalizowały ten efekt. Przeciwnie - rządy w Polsce w celu obniżenia bezrobocia, utrzymała nadmiernie długo niski wiek emerytalnym, utrzymały przywileje emerytalne i ułatwiły dostęp do rent dla osób mniej wykwalifikowanych oraz starszych, co skutkowało spadkiem siły roboczej. Sytuację pogarszały również przepisy dot. bezrobocia wprowadzające wysokie zasiłki dla bezrobocia na początku transformacji. Absolwenci szkół średnich automatycznie przechodzili na bezrobocie co powodowała wzrost bezrobocia oraz zwiększało wydatki socjalne.

¹² Te relatywnie małe spadki (w porównaniu do Ukrainy i Litwy) można tłumaczyć m.in.: wsparciem Rosji dla Białorusi w postaci taniego gazu ziemnego oraz ropy naftowej. Olechnowicz (2010) podliczył, że łącznie dotacje Rosji dla Białorusi w latach 2001-2010 wynosiło ok 16% białoruskiego PKB rocznie. Jednocześnie, jak podkreślano, istnieją duże wątpliwości co do jakości danych Białoruskich.

¹³ Wg Transtion Report (2009) wśród 29 krajów postsocjalistycznych Europy jedynie Turkmenistan przeprowadził mniej reform strukturalnych niż Białoruś.

¹⁴ Indeks Europejskiego Banku Odbudowy i Rozwoju, oceniający poziom zmian gospodarczych.

Tabela 2. Wyniki gospodarcze krajów w 2012 roku.

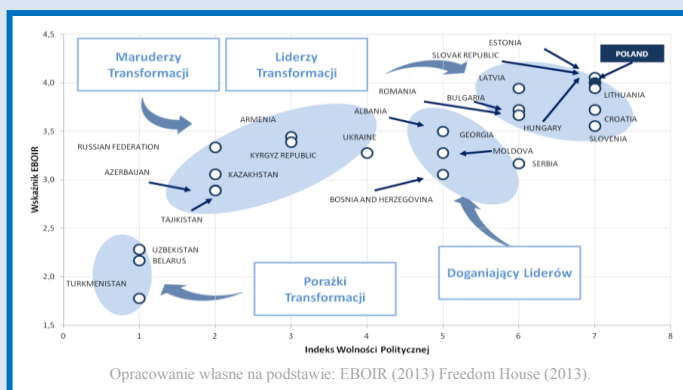
	Polska	Węgry	Czechy	Słowacja	Litwa	Ukraina*	Białoruś*
PKB per capita /USA	43%	42%	52%	49%	47%	14%	30%
(zmiana w latach 1989-2012)	(+18 p%)	(+0,05 p%)	(+0,0 p%)	(+17p%)	(+0,08p%)	(-10p%)	(+10p%)
PKB per capita /UE	66%	65%	79%	75%	73%	22%	46%
(zmiana w latach 1989-2012)	(+25 p%)	(+0,04 p%)	(-0,05p%)	(+22p%)	(+0,09p%)	(-19p%)	(+13p%)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Bank Światowy (2013), Kowalski (2009) oraz Maddison (2012).

Sukces Polskiej transformacji (na tle podanych krajów) można tłumaczyć trzema czynnikami: i) zastosowanie terapii szokowej zamiast stopniowych reform rynkowych, ii) radykalne zerwanie z wcześniejszym systemem politycznym oraz gospodarczym (cechującym się dominacją jednej partii oraz koncentracją władzy politycznej), iii) konsekwentne trzymanie się raz przyjętej strategii gospodarczej. Jak wskazuje Lehmann (2013) radykalna transformacja gospodarcza w Polsce była możliwa dzięki wykorzystaniu zaufania społecznego do rządu w tzw. "okresie polityki nadzwyczajnej", który nastąpił w Polsce po przełomie politycznym w 1989 r. (zob. również Balcerowicz 1997). Ponadto, cytowani wcześniej del Melo et al. (1996) wskazują, że Polska w momencie zmiany władzy politycznej, miała już wytyczony kierunek rozwoju. To uruchomiło silne bodźce społeczno-ekonomiczne do jak najszybszego dostosowania instytucjonalno prawnego do obowiązującego w UE. Wreszcie, mimo częstych zmian politycznych w pierwszych latach po upadku komunizmu, kolejni premierzy i ministrowie finansów byli w mniejszym lub większym stopniu kontynuatorami transformacji (Lehmann 2012, Olechnowicz 2010).

ROZWÓJ SYSTEMU POLITYCZNEGO A REFORMY GOSPODARCZE (Ramka 4).

Badania (m.in.: Aslund 2007, Balcerowicz 1997, Falcetti et al. 2002, Fisher i Sahay 2000, Mervar 2002, Orłowski 2001, Polanec 2004) sugerują, że wyniki ekonomiczne w krajach postsocjalistycznych mniej zależą od warunków wstępnych a więcej od jakości prowadzonej polityki gospodarczej. Szczególnie warto przytoczyć badania ekspertów Banku Światowego (del Melo, Denizera oraz Gelb) przeprowadzone w 1996 r. Wykazali oni, że szansę na trwałą zmianę systemu gospodarczego mają te kraje, w których doszło do radykalnego zerwania z monopolem politycznym. Zbadali zależność między wolnością polityczną (zmienną był indeks wolności politycznej Freedom House) a zmienną przekształceń instytucjonalnych (zmienną był indeks EBOIR - o konstrukcji zmiennych w bibliografii). Na potrzeby tej pracy, powtórzono część ich badania (dane za rok 2012). Doświadczenie po 25 latach, nadal potwierdza tezę o silnej zależności poziomu rozwoju systemu politycznego a poziomem zaawansowania transformacji.

III część - Analiza szczegółowa polskiej transformacji.

Polski program transformacji wystartował 1 stycznia 1990 r. Potocznie, strategia ta nazywana jest Planem Balcerowicza od nazwiska głównego autora tych reform. Wraz z zespołem ekspertów¹⁵ Leszek Balcerowicz przygotował 10-punktowy plan¹⁶, który zakładał radykalne zerwanie z poprzednim systemem gospodarczym i urynkwienie gospodarki¹⁷. Strategia zmiany ustrojowej składała się z trzech elementów: stabilizacji, liberalizacji oraz prywatyzacji. Te trzy - wzajemnie zależne i przenikające się - części pakietów transformacyjnych, nazywane są przez ekonomistów "świętą trójcą transformacji" (m.in.: Winiecki 2012).

¹⁵ W skład zespołu wchodził: Stanisław Gomułka, Stefan Kowalec, Wojciech Misiąg oraz Jeffrey Sachs.

¹⁶ Cały Plan Balcerowicza składał się z 10 Ustaw. Więcej: Program Gospodarczy: Główne Założenia i Kierunki, 1989.

¹⁷ Plan korzystał również z założeń tzn. Konsensus Waszyngtońskiego. Więcej, zobacz: Załęski 2012.

Filar Pierwszy: Stabilizacja.

W momencie uruchomienia reform polska gospodarka była w tragicznym stanie. Wcześniejsze rządy nie tylko pozostawiły kraj z zadłużeniem zagranicznym na poziomie 65% PKB, ale również ogołociły konta dewizowe obywateli¹⁸. W wyniku hiperinflacji, Polacy stracili zaufanie do narodowej waluty, czego efektem była nieformalna dolaryzacja obrotu, rosły koszty transakcyjne a inwestowanie było bardzo ryzykowne. Polska praktycznie nie istniała na światowych rynkach finansowych.

Stabilizacja gospodarki wymagała radykalnych dostosowań w sferze budżetu, cen oraz reorientacji polityki pieniężnej i kursowej. Do najważniejszych elementów części planu stabilizacji zaliczyć należy: i) restrykcyjną politykę monetarną w celu powstrzymania hiperinflacji, ii) redukcję deficytu budżetowego, iii) radykalną liberalizację cen, iv) wprowadzenie wewnętrznej wymienialności złotego, v) wprowadzenie restrykcyjnej polityki kontroli płac. Bardzo ważnym elementem było również utworzenie funduszu stabilizującego polską walutę.

Tabela 3. Wyniki programów stabilizacyjnych - poziom śr. rocznej inflacji (%).

	Początek transformacji	Koniec 1 roku	Koniec 2 roku	Koniec 3 roku	Koniec 4 roku	Koniec 5 roku	Po 10 latach
Białoruś* (92)	1190,3	2220,8	709,2	52,6	63,8	73,0	42,5
Czechy (89)	8,7	8,5	10,7	2,1	3,8	4,6	1,8
Węgry (90)	28,9	34,2	22,9	22,4	18,8	28,3	10,0
Polska (89)	251,1	585,8	70,3	43	35,3	32,2	11,8
Słowacja (89)	13,4	9,8	5,7	5,9	6,6	10,5	8,4
Ukraina* (92)	4734,9	891,1	376,7	80,2	15,8	10,5	0,7

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Bank Światowy (2013).

Skutkiem reform było znaczne obniżenie inflacji oraz deficytu budżetowego. Jak pokazano w Tabeli 3, Polska była jedynym krajem z hiperinflacją, której udało się w pierwszych latach znacząco obniżyć inflację. Znamienne jest, iż Węgry, które na początku swojej transformacji nie zmagaly się z hiperinflacją, ale po 10 latach od rozpoczęcia zmian ustrojowych, poziom inflacji miały porównywalny do Polski. Co więcej, w porównaniu do pozostałych krajów, to właśnie radykalny model transformacji okazał się najmniej kosztowny. Jak wynika z Tabeli 4, Polska recesja była najkrótszą oraz jedną z najpłytszych.

Tabela 4. Wyniki programów stabilizacyjnych - zmiany PKB w pierwszym okresie transformacji.

	Polska	Węgry	Czechy	Słowacja	Litwa	Ukraina	Białoruś
Rok najniższego spadku	1991	1993	1992	1992	1994	1998	1995
Skala spadku (1989=100)	82,2	81,9	84,6	84,5	53,3	36,6	73,6
Liczba lat Spadków PKB	2	4	3	3	5	10	4

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Bank Światowy (2013).

Zdeterminowana postawa rządu, oraz konsekwencja przy realizacji planu stabilizacji, sprawiła, że Polsce nie tylko udało się obniżyć inflację czy ograniczyć wydatki budżetowe ale również wynegocjować redukcję zadłużenia wobec wierzycieli z klubu Paryskiego oraz Londyńskiego co znacząco poprawiło pozycję

¹⁸ Zob. Wywiad z Balcerowiczem dla Biznes PL, 21.02.2014.

gospodarki na międzynarodowych rynkach finansowych¹⁹. Udało się również nie tylko wprowadzić, ale i utrzymać wymienialność złotego, co sprzyjało wzrostowi eksportu²⁰. Mimo kilku błędów popełnionych po drodze²¹, można stwierdzić, że stabilizacja okazała się sukcesem²². Polska nadal utrzymuje niską inflację i ogólnie jest postrzegana jako kraj o stabilnej gospodarce. O silnych fundamentach polskiej gospodarki świadczyć może również fakt, iż w czasie ostatniego kryzysu gospodarka nadal rosła. Na ten stan złożyło się wiele elementów (m.in.: Konopczak et al. 2010, Orłowski 2013, oraz Radło et al. 2013), ale, stabilny i sektor bankowy oraz zdrowa polityka monetarna były niewątpliwie znaczącymi czynnikami.

Filar Drugi: Deregulacja.

Analiza drugiej składowej "świętej trójcy" transformacji, zostanie podzielona na dwie części: i) ocenę postępów deregulacji oraz ii) liberalizacji handlu. Przeregulowanie gospodarki negatywnie wpływa na kluczowe czynniki wzrostu takie jak inwestycje, postęp technologiczny, zatrudnienie oraz konkurencję, ostatecznie ograniczając wzrost gospodarczy (więcej zob. Bank Światowy 2002). Negatywny wpływ uciążliwych regulacji na inwestycje zaprezentowali m.in.: Alesina et al. (2003). Ograniczenie innowacji i postępu technologicznego w wyniku wysokiej regulacji zaobserwowali m.in.: Nicoletti & Scarpetty (2002), zaś podobna zależność między poziomem regulacji a poziomem wykorzystania zasobów ludzkich wskazali m.in.: Blanchard (2000) oraz Nickell (1999). Dlatego kluczowe po 1989 r. w Polsce było szybkie zerwanie z byłym systemem prawno-regulacyjnym, który ograniczał przedsiębiorczość. Nie ulega wątpliwości, że obecny stan poziomu regulacji Polski a ten 25 lat temu, jest nie do porównania²³. Nie oznacza to jednak, że deregulacja została już zakończona. Według wskaźników poziomu regulacji (*Product Market Regulations - PMR*) wśród krajów OECD bardziej przeregulowane są tylko Meksyk i Turcja (szczegóły dot. tego badania zaprezentowano na Wykresie 3). Jak widać Polska nadal jest daleko do średniej OECD. Po szczegółowej analizie składowych wskaźników PMR można stwierdzić, iż szczególnie wysoki jest wskaźnik zakresu własności publicznej, który w Polsce jest na najwyższym poziomie (5,32) wśród krajów OECD (2,76). Wysokie wartości wskaźnika znalazły się również przy przejrzystości administracji i regulacji oraz obciążeniach administracyjnych dla nowych firm. Badanie OECD wskazuje ponadto, że szczególnie przeregulowane sektory w Polsce to gazownictwo, transport kolejowy i poczta. Wysokie ograniczenia są również w wykonywaniu zawodów wolnych, usług prawnych i księgowych. Uciążliwe są również ograniczenia wynikające z licznych licencji i zezwoleń.

Drugim ważnym elementem było otwarcie się na świat (pod względem przepływu dóbr, usług, inwestycji ludzi i idei). O pozytywnym wpływie integracji z globalną gospodarką pisali m.in.: Sachs & Warner (1995)²⁴. W związku z tym, w parze z deregulacją wewnętrzną, Polska dokonała liberalizacji handlu oraz

¹⁹Redukcja była dwu etapowa: pierwsza nastąpiła jeszcze w 1991 r. druga zaś w 1994. Więcej zob.: Chałaszkiewicz & Zagańczyk 2009.

²⁰Szerzej o wzroście eksportu - w części dot. liberalizacji.

²¹Jednym z błędów, były m.in.: przepisy dot. bezrobocia wprowadzające bardzo wysokie zasiłki dla bezrobocia.

²²Co więcej - z całej "trójcy transformacji" to właśnie stabilizację uznać można, za największy sukces (o przerwanych procesach deregulacji i prywatyzacji - zobacz dalej w kolejnych częściach pracy).

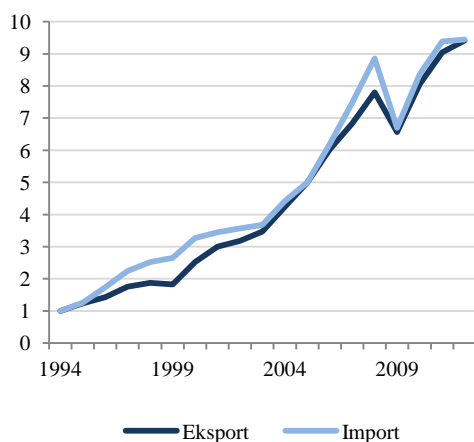
²³Według badań OECD dot. poziomu regulacji dóbr i usług poziom regulacji w Polsce znacząco obniżył się od 1998 roku do 2008.

²⁴Liberalizacja handlu wpływa pozytywnie na dobrobyt nie tylko dlatego, że na półkach pojawiają się wcześniej nieobecne produkty, ale również dlatego, że obecność zagranicznych podmiotów zwiększa konkurencję w danym kraju (która to - o czym pisano wcześniej - napędza wzrost produktywności w całej gospodarce) oraz transfer technologii.

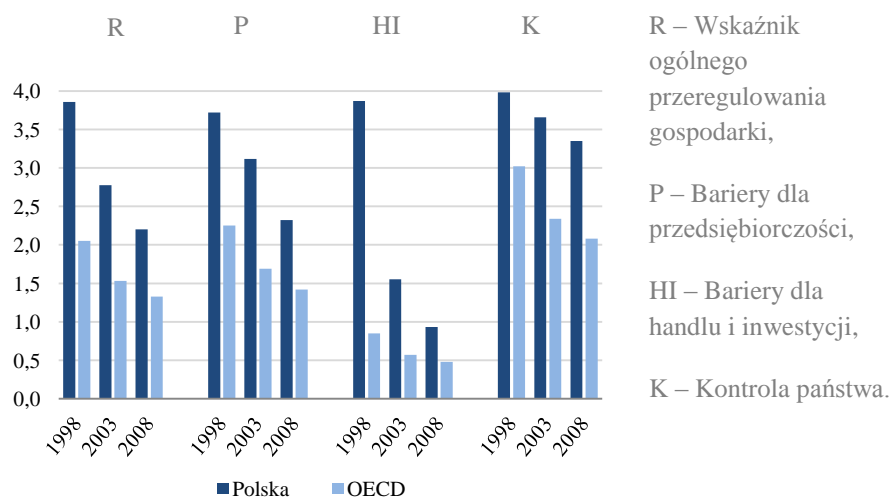
poprawy warunków instytucjonalnych, które sprawiły, że znacząco wzrósł handel Polski ze światem²⁵. Od początku lat 90. XX w. eksport oraz import Polski wzrósł niemal dziesięciokrotnie (badania zależności sukcesu w eksporcie od udanej transformacji dokonali m.in: Kamiński, Wang & Winters w 1995). W procesie liberalizacji handlu ważne były dwa wydarzenia, które umocniły obecność Polski w handlu międzynarodowym: włączenie się do Światowej Organizacji Handlu²⁶ w 1994 r. oraz wejście do struktur Unii Europejskiej w 2004 r. Włączenie do tych organizacji (w szczególności do UE) znacznie przyspieszyło nie tylko proces integracji Polski z resztą Europy (oraz świata) ale również znacząco poprawiło pozycję inwestycyjną kraju i przyspieszyło zmiany instytucjonalne (więcej o tym procesie pisze Gill et al. 2012). Polska nie była postrzegana już jako skansen Europy - ale jako atrakcyjne miejsce inwestycyjne. W 2012 roku wartość bezpośrednich inwestycji zagranicznych w Polsce wyniosła niemal 180 mld EUR²⁷. Inwestycje te znacząco przyczyniły się do rozwoju gospodarczego (Radło et al. 2012).

Podsumowując, liberalizację handlu i otwarcie gospodarki na świat można uznać za sukces. Jednocześnie jednak, mimo wielu zmian i znaczącej poprawy w stosunku do gospodarki centralnie planowanej z przed 1989 r. Polska nadal jest krajem silnie przeregulowanym, który wymaga dalszej głębokiej deregulacji.

Wykres 3. Polska wymiana handlowa (1994=1)

Wykres 4. Poziom przeregulowania Polskiej gospodarki na tle OECD

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Bank Światowy (2013) oraz OECD (2013).

Filar Trzeci: Prywatyzacja.

Prywatyzacja nie jest celem samym w sobie - jest ona środkiem na poprawę efektywności przedsiębiorstw oraz wzrost ich konkurencyjności (m.in.: Barnett 2000, Estrin et al. 2000, Pinto & Ulatova 2010)²⁸. Polska rozpoczęła prywatyzację najszybciej z grupy badanych krajów. Jednym z pozytywnych aspektów prywatyzacji w Polsce było ograniczenie wykorzystania tzw. "kuponówki"²⁹. Jednak mimo wcześniejszego

²⁵ Bardzo ważnym elementem było również utrzymanie (wspomnianej wcześniej) wymiennalności polskiej waluty.

²⁶ Polska jest jednym z krajów założycielskich tej organizacji.

²⁷ Szerzej o tym, jak BIZ wpływają na produktywność, wzrost gospodarczy i jakie są warunki dla wystąpienia efektów spill-over pisze m.in.: Borensztein et al 1998, Crespo et al. 2007, Driffield & Love 2007 2009, Dunning 1980 1981 2002 2008 oraz Kokko 1994.

²⁸ Przewaga firm prywatnych na państwowymi wynika m.in.: i) wyższej jakości nadzoru właścicielskiego, ii) większą zdolność do wypracowania zysku (a w konsekwencji do inwestowania oraz zwiększania zatrudnienia). Więcej m.in.: for.org.pl/prywatyzacja.

²⁹ Przykładowo, Czechy przez dłuższy czas, miały kłopot z wyłonieniem właścicieli w sprywatyzowanych tą drogą firmach (Petru, 2013).

startu i wybrania odpowiedniej metody procesu, efekty są dalekie od zadowalających. Ta część "świętej trójcy" transformacji została przeprowadzona bardzo niekonsekwentnie³⁰. Po 25 latach przychody z prywatyzacji wyniosły ok. 120 mld PLN - jednak majątek ciągle nadzorowany przez skarb państwa wynosi niemal 50 mld PLN (EY 2010). Prawdą jest, że obecnie udział prywatnego sektora w PKB w Polsce nie odbiega znacząco od zachodnich krajów. Jednak w porównaniu do innych krajów Europy, wciąż znaczna część pracowników jest zatrudniona w przedsiębiorstwach państwowych (z grupy krajów porównawczych, większy odsetek pracuje tylko na Ukrainie i Białorusi). Wcześniej wspomniane badanie OECD dot. PMR jednoznacznie wskazuje, że w Polsce wskaźnik opisujący wielkość przedsiębiorstw publicznych oraz wskaźnik kontroli państwa nad gospodarką jest najwyższy wśród krajów OECD.

Tabela 5. Wyniki programów prywatyzacyjnych.

	Węgry	Czechy	Słowacja	Litwa	Ukraina	Białoruś	Polska
Data Rozpoczęcia Prywatyzacji	1990	1992	1992	1991	1995	1991/3	1990
Sek. Prywatny (% PKB) w 1994	55%	65%	45%	60%	40%	15%	55%
Sek. Prywatny (% PKB) w 2010	80%	80%	70%	75%	60%	30%	75%
Sek. Publiczny (% zatrudnienie)	6,8%	6,6%	10,2%	6,5%	16,4%	26,3%	12,3%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Bank Światowy (2013), EY (2010) oraz Kowalski (2009).

Poza wspomnianym już pozytywnym efektem prywatyzacji na efektywność przedsiębiorstw, należy zaznaczyć również pozytywny wpływ tego procesu na tworzenie rynku kapitałowego w Polsce. Firma doradcza EY (2010) zaznaczyła, że przyspieszenie prywatyzacji w latach 2009-2010 było ważnym czynnikiem wzmacniającym GPW na tle innych giełd regionu. Przyczyniło się to również do ograniczenia negatywnych efektów kryzysu finansowego. Co więcej, Wojciechowski (2010) wyliczył, że gdyby rząd był konsekwentny i trzymał się strategii prywatyzacji na lata 2011-2013, przychody z tego tytułu byłyby na tyle wysokie, że nie potrzebna byłaby redukcja II filaru emerytalnego w celu ratowania finansów publicznych. Tymczasem rządy w Polsce zaczęły zamiast prywatyzacji uprawiać pseudo-prywatyzację, polegającą na przejmowaniu państwowej spółki przez drugą spółkę państwową (np. próba przejęcia Energi przez PGE), antyprywatyzację (np. próba przejęcia WBK przez PKO) oraz półprywatyzację (polegającą na emisji publicznej mniejszościowych pakietów firm skarbu państwa).

Na konieczność powrotu do pełnej prywatyzacji zwracają uwagę nie tylko polscy ekonomiści (m.in.: Balcerowicz 2010, Łaszek 2012, Petru 2012, Sieroń 2013, Wojciechowski 2010) czy polskie ośrodki badawcze (np.: FOR oraz Instytut Misesa) ale również międzynarodowe instytucje. OECD w raporcie z 2010 roku stwierdziło, że Polska jest krajem, w którym kontrola państwa nad gospodarką jest najmocniejsza wśród krajów OECD a prywatyzacja została brutalnie wstrzymana w połowie pierwszej dekady XXI w. OECD proponuje wznowienie procesu prywatyzacji oraz polepszenie wiarygodności oraz przejrzystości tego procesu (w podobnym tonie proces prywatyzacji podsumował Bank Światowy w 2010 roku).

³⁰ Prywatyzacja przyspieszała i zwalniała w zależności od tego jakie partie polityczne w danym momencie były u władzy np. wyraźny entuzjazm do prywatyzacji był widoczny za czasów gdy ministrem przekształceń własnościowych był Lewandowski, następnie wyraźnie spadła za rządów SLD by znów przyspieszyć za rządów AWS-UW i tak dalej ... (Petru, 2013).

Bibliografia:

Artykuły Naukowe:

1. Agenor P., Canuto O., Middle Income Growth Traps, Bank Światowy, 2012
2. Ager P., Spargoli F., Bank Deregulation, Competition and Economic Growth: The US Free Banking Experience, MPRA, 2013
3. Ahmed S., Temporary and Permanent Government Spending in an Open Economy, Journal of Monetary Economics, 1986
4. Aiay S., Duval R., Puy D., Wu Y., Zhang L., Growth Slowdowns and the Middle Income Trap, Międzynarodowy Fundusz Walutowy, 2013
5. Alesina A., Rodrik D., Distributive Politics and Economic Growth, The Quarterly Journal of Economics, 1994
6. Alessi L., The economics of property rights. A review of the evidence, Law and Economics Center, 1980.
7. Alshahrani S., Alsadiq A., Economic Growth and Government Spending in Saudi Arabia: an Empirical Investigation, Międzynarodowy Fundusz Walutowy, 2012
8. Anand R., Spatafora S., Structural Transformation and the Sophistication of Production, Międzynarodowy Fundusz Walutowy, 2012
9. Aristei D., Perugini C., Inequality and reforms in transition countries, Economic Systems, 2012
10. Aslund A., How Capitalism was Built: The Transformation of Central and Eastern Europe, Russia and Central Asia, 2007
11. Aslund A., How to Stabilize: Lessons from Post-Communist Countries, Brookings Papers on Economic Activity, 1993
12. Balcerowicz L., 20 year of transformation in CEE: results, lessons, prospects, Forum Obywatelskiego Rozwoju, 2012
13. Balcerowicz L., 800 Dni. Szok kontrolowany, BGW, 1992
14. Balcerowicz L., Common Fallacies in the Debate on Economic Transition in Central and Eastern Europe, Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju Discussion paper, 1993
15. Balcerowicz L., Institutional Systems and Economic Growth. Challenges of Globalization. Peterson Institute for International Economics, 2008
16. Balcerowicz L., Poland: Post-Communist Transition: Some Lessons, Institute of International Economics, 2002
17. Balcerowicz L., Poland: The political economy of policy reform, Institute of International Economics, 1994
18. Balcerowicz L., Socjalizm, Kapitalizm, Transformacja. Szkice z przełomu epok. PWN. 1997
19. Balcerowicz L., Wolność i Rozwój: Ekonomia wolnego rynku. Znak, Kraków, 1995
20. Balicki W., Instytucjonalne i funkcjonalne źródła nierównowagi popytowej, Instytut Planowania, 1979
21. Barisitz S., Ukraine: Macroeconomic Development and Economic Policy in the First Eight Years of Independence, ONB, 1999
22. Barlow D., Radulescu R., The sequencing of reforms in transition economies, Journal of Comparative Economics, 2005
23. Barnett S., Evidence on the Fiscal and Macroeconomic Impact of Privatization, Międzynarodowy Fundusz Walutowy, 2000
24. Baumol W., Productivity Growth, Convergence and Welfare. What the Long-Run Data Show, American Economic Review, 1986
25. Belka M., W. Trzeciakowski, Dynamika Transformacji Polskiej Gospodarki, Poltex, Warszawa, 1997
26. Blanchard J., Aghion., On the speed of transition in central Europe, NBER, 1994
27. Blanchard O., The Economics of Post-Communist Transition, Oxford University Press, 1997

28. Blanchard O., Transition in Poland, *The Economic Journal*, 1994
29. Blundell R., Griffith R., Reene J., Dynamic count data models of technological innovation, *The Economic Journal*, 1995
30. Bukowski M., Halesiak A., Petru R., *Konkurencyjna Polska 2020. Deregulacja i Innowacyjność*, Warszawski Instytut Studiów Ekonomicznych, 2013
31. Bukowski M., Szpor A., Śniegocki v, *Drzemiący Tygrys spętany smok. Dylematy polskiej debaty o polityce inwestycyjnej*. Instytut Badań Strukturalnych, 2012
32. Caselli F., Tenrevro., Is Poland the next Spain? NBER, 2005
33. Chołaj H., *Transformacja systemowa w Polsce. Szkice teoretyczne*. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 1998
34. Crespo N. et al., *FDI Spillovers at Regional Level: Evidence from Portugal*, ISEG - School of Economics and Management, University of Lisbon, 2007
35. Czubrik A., *Dziesiat' liet rosta WWP w Bielarusi: faktory i perspektyw*, IPM, 2004
36. Czyżewski A., Orłowski W., Zienkowski L., *Country Study for Poland. A comparative Study of Causes of Output Decline in Transition Economies*, Third Workshop on Output Decline in Easter Europe, 1996
37. Daniejko P., Pielipás I., Rakowa E., *Bielaruś: wybor puti*, IPM, 2003
38. Devereux M., Love D., *The Dynamic Effects of Government Spending Policies in a Two-Sector Endogenous Growth Model*, *Journal of Money, Credit, and Banking*, 1995
39. Djankov S., Murrel P., *Enterprise Restructin in Transition: A Quantitive Survey*, *Journal of Economic Literature*, 2002.
40. Dombi A., *Economic Growth and Development in Central and Eastern Europe after the Transformation*, *Public Finance Quaterly*, 2013
41. Driffield N., Pal S., *How Does Ownership Structure Affect Capital Structure and Firm Value? Recent Evidence from East Asia*, Centre for Economic Development and Institutions, 2007
42. Dunning J., *Theories and Paradigms of International Business Activity. The Secelcted Essays*, 2002
43. Dunning J., *Toward an eclectic theory of international production: empirical tests*, *Journal of International Business Studies*, 1980
44. E. Falcetti et al., *Defying the Odds: Initial Conditions, Reforms, and Growth in the First Decade of Transition*, *Jorunal of Comparative Economics*, 2002
45. Easterly W., Fisher S., *The Soviet Economic Decline: Historical and Republican Data*, NBER, 1994
46. Eichengreen B., Park D., Shin K. *When Fast Growing Economies Slow Down: International Ewidence and Implications for China*, NBER, 2012
47. Eichengreen B., Park D., Shin K., *Growth Slowdowns Redux: New Evidence on the Middle Income Trap*, NBER, 2013
48. Estrin S., Hanousek J., Kocenda E., Svejnar J., *Effects Of Privatization And Ownership In Transition Economies*, Bank Światowy, 2009
49. Felipe D., Abdon D., Krumar A., *Tracking the Middle Income Trap: What is it, Who is in it and why?*, Levy Economics Institute of Board College, 2012
50. Fischer S., Sahay R., *The Transition Economies After Ten Years*, Międzynarodowy Fundusz Walutowy, 2000
51. Gavrilisin O., Nsouli S., *A Decade of Transition: Achievements and Challenges*, Międzynarodowy Fundusz Walutowy, 2001
52. Geroski A., *Innovation, technological opportunity and market structure*, *Oxford Economic Papers*, 1990
53. Gill I. et al., *An East Asian Renaissance*, Bank Światowy, 2009
54. Gill I. et al., *Diversified Development*, Bank Światowy, 2014
55. Gill I. et al., *Golden Growth*, Bank Światowy, 2012
56. Gomułka S., *Polish economic reform, 1990-91: principles, policies and outcomes*. Cambridge Journal

of Economics, 1992

57. Gomułka S., Stabilizacja i wzrost: Polska 1989-200, Ministerstwo Finansów i Instytut Finansów, 1990
58. Gorynia M., Międzynarodowa konkurencyjność polskiej gospodarki a polityka ekonomiczna, Difin, 2007
59. Gorynia M., Nowak J., Wolniak R., Foreign direct investment of Central and Easter European countries and the investment development path revisited, Easter Journal of European Studies, 2010
60. Gorynia M., Studia nad transformacją i internacjonalizacją gospodarki polskiej, Difin, 2007
61. Gylfason T., Herbertsson T., Zoega G., Ownership and Growth, Bank Światowy, 2001
62. Hassler J., Rodriguez M., Jose V., Zeira J., Inequality and mobility, Journal of Economic Growth, 2007
63. Hausner J., Polityka gospodarcza - wokół dylematów i sporów, Ekonomista, 2007
64. Havrylyshyn O., Recovery and growth in transition: a decade of evidence, Międzynarodowy Fundusz Walutowy, 2001
65. Hayek F., Individualism and Economic Order, 1948 (a)
66. Hayek F., The Meaning of Competition, 1948 (b)
67. Hlavac M., Freedom as the key to prosperity: Lessons from the world's growth miracles and economic disasters, MPRA, 2010
68. Kamiński B., How the transition affected export performance of Central European Economies, Bank Światowy, 1993
69. Kamiński B., K.Wang, Winters A., Foreign trade in the transition: the international enviroment and domestic policy, Bank Światowy, 1996
70. Kaufman R., Pearce J., The Former Soviet Union in Transition, Armonk, NY, 1993
71. Kharas H., Kholi H., What is the Middle Income Trap, Why do Countries Fall into it and How Can it be Avoided? Global Journal of Emerging Market Economies, 2011
72. Kokko A., Technology, Market Characteristics and Spillovers, Journal of Development Economics, 1994
73. Kołodko G., Sukces na dwie trzecie. Polska transformacja ustrojowa i lekcje na przyszłość, Ekonomista, 2007
74. Konopczak M. et al., Kryzys na światowych rynkach finansowych – wpływ na rynek finansowy w Polsce oraz implikacje dla sektora realnego, Bank i Kredyt, 2010
75. Kornai J., Niedobór w gospodarce, PWE, 1985
76. Kowalski T., Polska Transformacja Gospodarcza na Tle Wybranych Krajów Europy Środkowej, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny, 2009
77. Lehmann H., The Polish growth miracle: outcome of persistent reform efforts, Universita di Bolonga, Department of Economics, 2013
78. Łaszek A., Ile osób zatrudnia państwo polskie? Forum Obywatelskiego Rozwoju, 2012
79. Maciej B., Miszewski M., Transformacja gospodarcza w Polsce, PWN, 2006
80. Mario B., Skreb M., Transition. The First Decade, MIT Press, 2001
81. Matysiak A., Mechanizm tworzenia akumulacji w gospodarce socjalistycznej, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, 1984
82. Mączyńska E., Polska Transformacja i jej przyszłość, Ekonomista, 2007
83. Melo M., Denizer C., Gelb A., Form Plan to Market, Patterns of Transition, Bank Światowy, 1996
84. Melo M., Denizer C., Tenev S., Circumstances and Choice: The Role of Initial Condistions and Policies in Transitional Economies, 1997
85. Mervar A., Economic Growth and Countries in Transition, Privredna kretanja i ekonomska politika, 2002

86. Mitchell D., Supplement to: The Impact of Government Spending on Economic Growth, Heritage Foundation, 2005
87. Mitchell D., The Impact of Government Spending on Economic Growth, Heritage Foundation, 2005
88. Mitra P., Selowsky M., Transition, the First Ten Years: Analysis and Lessons for Eastern Europe and the Former Soviet Union, Bank Światowy, 2002
89. Nickell S., Competition and Corporate Performance, Journal of Political Economy, University of Chicago Press, 1996
90. Oho K., Avoiding the Middle Income Trap: Renovating Industrial Policy Formulation in Vietnam, ASEAN Economic Bulletin, 2009
91. Olechnowicz A., Badanie natężenia konkurencji w wybranych krajach posocjalistycznych, SGH, 2014
92. Olechnowicz A., Transformacja gospodarcza na Białorusi w latach 1001 - 2009: Porównanie z Polską, SGH, 2010
93. Orłowski T., Transition and Growth in Post-Communist Countries, Bank Światowy, 2001
94. Orłowski T., Transition and Growth in Post-Communist Countries: The Ten-Year Experience, UK; Northampton, 2001
95. Orłowski W., Stan i perspektywy polskiej gospodarki na tle globalnego kryzysu, PWC, 2012
96. Orłowski W., W pogoni za straconym czasem. Wzrost Gospodarczy w Europie Środkowo-Wschodniej 1950-2030, PWN, 2010
97. Petru R., Czy Polska może stać się mniejszymi Niemcami Europy? Polska w Europie Wielu Prędkości, Biblioteka Małopolskiego Obserwatorium Polityki Rozwoju VI Tom, 2013
98. Piątkowski M., Poland's New Golden Age: Shifting from Europe's Periphery to its Center, Bank Światowy, 2013
99. Pinto B., Belka M., Krajewski S., Transforming State Enterprises in Poland: Evidence on Adjustment by Manufacturing Firms, 1993
100. Pinto B., Ulatov S., Financial Globalization and the Russian Crisis of 1998, Bank Światowy, 2010
101. Polanec S., Convergence at last? Evidence from Transition Countries, Centre for Insi
102. Porter M., On Competition, Updated and Expanded Edition, Harvard Business School Press, 2008
103. Porter M., The Competitive Advantage of Nations, The Free Press, New York, 1990
104. Radło M., D.Ciesielska, Polska w pułapce średniego dochodu? Perspektywy konkurencyjności polskiej gospodarki i regionów, Difin, 2013
105. Roland G., Ten years after ... Transition and economics, Międzynarodowy Fundusz Walutowy, 2001
106. Roland G., The political economy of transition, Journal of Economic Perspectives, 2002
107. Roland G., Verdier T., Transition and output fall, Economics of Transition, 1999
108. Rzońca A., Łaszek A., Jak podtrzymać tempor wzrostu polskiej gospodarki? Forum Obywatelskiego Rozwoju, 2013
109. Sachs J., A.Warner, Economic reform and the process of global intergation, Brookings papers on economic activity, 1995
110. Sachs J., D.Lipton, Creating a Market Economy in Eastern Europe: The Case of Poland, Brookings Papers on Economic Activity, 1990
111. Sachs J., Poland's Jump to the Market Economy, MIT Press, 1993
112. Sadowski Z., Od sporu o transformację do strategii rozwoju, Ekonomista, 2007
113. Schumpeter J., Capitalism, Socialism & Democracy, London: Routledge, 1942
114. Sieroń A., Prywatyzacja po polsku, Instytut Misesa, 2013
115. Simon H., Rational Decision Making in Business Organizations, American Economic Association, 1979

116. Snyder T., *The Reconstruction of Nations: Poland, Ukraine, Lithuania, 63. Belarus, 1569-1999*, Yale University Press, 2003
117. Stańko J., *Czy Polska może jeszcze wpaść w pułapkę średniego dochodu? Polska w Europie Wielu Prędkości*, Biblioteka Małopolskiego Obserwatorium Polityki Rozwoju VI Tom, 2013
118. Tanzi V., Zee H., *Fiscal Policy and Long-Run Growth*, Międzynarodowy Fundusz Walutowy, 1997
119. Wilczyński W., *Dylematy polityki ustrojowej po 18 latach Polskiej transformacji*
120. Winiecki J. et al., *Rola nowego sektora prywatnego w procesie transformacji polskiej gospodarki*, Towarzystwo Ekonomistów Polskich, 2001
121. Winiecki J. et al., *Transformacja postkomunistyczna a teoria ekonomii. Doświadczenia minionej dekady*, Towarzystwo Ekonomistów Polskich, 2000
122. Winiecki J., *Costs of Transition that are not costs: On non welfare reducing output fall*, *Rvista di Politica Economica*, 1991
123. Winiecki J., *Transformacja postkomunistyczna. Studium przypadku zmian instytucjonalnych*, 2012
124. Wojciechowski W., *Prywatyzacja w Polsce: Wciąż niewykorzystane szanse*, Forum Obywatelskiego Rozwoju, 2010
125. Wolf A. et al., *Product Market Regulation: Extending the Analysis Beyond OECD Countries*, OECD Economics Department Working Papers, 2010
126. Zagańczyk K., Chałackiewicz M., *Restrukturyzacja polskiego zadłużenia zagranicznego*, 2010
127. Załęski P., *Neoliberalizm i społeczeństwo obywatelskie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń, 2012
128. Zlotnikov L., Zlotnikowa N., *Problemy Reform Gospodarczych w Białorusi*, CASE, 1996

Raporty:

1. Bank Światowy, *Building Institutions for Markets*, World Development Report, 2002
2. Bank Światowy, *Country Partnership. Strategy Progress Report for the Republic of Poland for the period 2009-16*, 2011
3. Bank Światowy, *Doing Business*, 2013
4. Bank Światowy, *Europe 2020 Poland Fueling Growth and Competitiveness in Poland Through Employment, Skills and Innovation*, 2011
5. Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju, *Strategia dla Polski 2010-2013*, 2010
6. Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju, *Transition Report, 1995 - 2010*
7. EY, *Analiza przekształceń własnościowych w Polsce i w Europie ze szczególnym uwzględnieniem krajów Europy Środkowo-Wschodniej*, 2011
8. Forum Obywatelskiego Rozwoju, *Propozycje eliminacji barier wzrostu*, 2013
9. Komisja Europejska, *EU Regional Competitiveness Index*, 2013
10. OECD, *Economic Survey of Poland*, 2010
11. OECD, *Looking to 2060: Long-term Global Growth Prospects*, 2012
12. Sejm RP, *Program gospodarczy. Główne założenia i kierunki. Założenia zaakceptowane przez Radę Ministrów 9 października 1989*, 1989
13. Unia Europejska, *Regional Innovation Scoreboard*, 2012
14. World Economic Forum, *Competitiveness Report*, 2013

Wypowiedzi w mediach:

1. Aleksandrowicz P., Polska o krok od pułapki średniego dochodu, Obserwator Finansowy, 2013
2. Balcerowicz L., Nie mogłem tego powiedzieć aby nie wywołać paniki, Biznes PL, 2014
3. Gomułka S., Program Pis jest niespójny, Rzeczpospolita, 2014
4. Petru R., Na ukrainie porzeczna szybka dawka głębokich reform, Gazeta Prawna, 2014
5. Petru R., Przydałby się nam zapal z lat 90. Szczególnie w prywatyzacji, Forsal, 2012
6. Wojciechowski W., Czy państwowe spółki powinny trafiać do firm Skarbu Państwa?, Gazeta Prawna, 2010
7. Wojciechowski W., To nie jest prywatyzacja, to nie jest reforma, Gazeta Prawna, 2010
8. Wojciechowski W., Lepiej postawić na prywatyzację, niż obniżyć składki do II filaru, Gazeta Prawna, 2011

Źródła Danych:

1. Economic Data, Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju
2. Maddison Project Database
3. World Development Indicators, Bank Światowy
4. World Economic Outlook, Międzynarodowy Fundusz Walutowy
5. Wyjaśnienie zmiennej EBOIR Index:
<http://www.ebrd.com/downloads/research/transition/tr11method.pdf>
6. Wyjaśnienie zmiennej Freedom House Index:
<http://www.freedomhouse.org/report/freedom-world-2012/methodology>